

Афродіта з Кнідос

Михайло Яцків

Суд в Афінах при самім ринку переповнений юрбою цікавих, які згромадились навіть з віддалених провінцій. З уст до уст передають новини дня: подробиці з процесу славної красуні Фріне, полюбовниці різьбара Праксітеля. Обжалували її за атеїзм, і оце вона стоїть перед судом.

Сіра юрба хвилює, гаморить і тиснеться до пропілеїв, від яких відпихає її збитий ланцюг сторожі.

Головну увагу звертає струнка росла постать одинокої жінки між двома півкругами амфітеатральних рядів, в яких передні складаються з суддів, а задні з цікавих видців?

По лівому боці в двох лавках сидять чотири чоловіки: один з них літ тридцяти джигун з золотим ковтком в усі, це обвинувач, а побіч — його правний заступник.

Бесідник, розгойдана фігура, поломана золотухою і гулящим життям, є софістом так званого котурнового напрямку. Риб'ячими очима зиркає він в сторону Фріне й облесним усміхом старається покрити дошкульність жовчі.

За тими двома сидить високий чорнобровець середніх літ з мрійними очима краски моря — це митець Праксітель, а побіч нього теж стрункий брюнет з кучерявою борідкою і палким вором — відомий в Афінах бесідник Гіперід, оборонець Праксітеля і Фріне.

Предсідник трибуналу, архонт-базилевс, кріпкий старець з платонівським чолом, відчитав акт обжалування, рибоокий бесідник встає і зачинає дряхлим голосом:

— Афінські мужі! По Пелопоннеській війні запанував у нашому політичному житті хаос, а в суспільному — упадок етики й віри. Етика, релігія і національне почуття — це три підстави, без яких не може існувати держава. В розгнuzданні обичаїв дійшли до краю; коли ще нині не прокинемося, завтра чекає нас тільки загибля. Замерло сумління і національна честь, замерла публічна опінія й авторитет жерців Святої Округи, в мистецтві розпаношилося новаторство і космополітизм, різьбар Праксітель творить наші безсмертні богипі зі смертної постаті розпусти. Згубили ми шлях до божественного Фідія і Скопаса, мистецтво відвернулося від наших честивих дівиць, вірних подруг і почитаних афінських матрон, їх достойні місця зайняли вакханки і нетяги з чужих провінцій і розгнuzдані, нагі гетери. Демон спокуси, хули й атеїзму в жіночій подобі закрався до наших святинь. Кожний з нас тямить найновішу ганьбу, яка потрясла цілою суспільністю: оце Праксітель, прямуючи за духом зіпсованого смаку й уподобань юрби, відтворив свою Фріне в її цілій розпусній безстыдності і поважився виставити ту статую на превелике згрішення не лише священиків і народу, але навіть циніків — на вівтарі дельфійської святині!

Звертаюся до вас, почитанні судді, і до вас, жерці, з яких кілька засідає в нинішнім трибуналі, в ім'я пошани наших милостивих богів, в ім'я добра держави прошу про рішучий, суворий і справедливий вимір кари!

Ця бесіда викликала враження і порушила слухачів. Одні вгадували, що Фріне буде засуджена на вигнання, інші ворожили кару смерті, тим більше, що кілька жерців прилучилося до заклику бесідника. Становище сталося важке. Незалежно від того настрою, судді і слухачі не спускали Фріне з очей.

Стояла прибрана в комбінований костюм з кремової поволочної шати жриці, обрубленої долом гранчастим чорним менандром; понад це цілу постать накривала хвиляста намітка краски моря, яку носили достойні дами. Один кінець намітки опадав через ліве рам'я здовж нижче колін, другий вкривав голову до половини чола і спочивав у правій руці. Намітка також прикрашена на краях багатими комбінованими тафтами. Ця жіноча постать, виджена з профілю, кидала чар на видців. Півколий діadem над чолом, прегарний вузол волосся, легке хвилювання грудей, струнка стать і божественні згиби, які рисувалися з-під багатих хвилястих драперій намітки, подавали видцям гармонійні обриси класичної краси. Похилений легко профіль із спущеними очима, задивленими з легким смутком в даль, чарував широю простотою.

Стояла нерухома, як жива статуя краси і молодості, і насувалося питання, чи її поява завдячує свій чар шляхетності народного грецького походження, чи впливає з при звичаєння до позувань Праксітелеві.

Тим часом її оборонець Гіперід говорив у цей спосіб:

— Мій передбесідник підкреслив упадок обичаїв серед нашої суспільності. Добачує він упадок мистецтва в тім, що наші митці не звертають уваги на домашні чесноти міщанок, а до представлення богів послугодуються моделями з народних сфер. З першою увагою годжуся вповні: мистецтво упадає, бо в нинішніх часах наша суспільність всю енергію марнує на фальшивий патріотизм в переконанні, що кожний інший народ є чимось багато нижчим, а сама нічого не посвячує мистецтву. І з цього теж виринає відповідь на другий закид. Нинішня доба не дала нам героїв, ані мужів настільки визначних, щоб були гідні долота чи пензля артиста. Неспокій епохи вдерся до робітні митців. Та ходить мені перед всім про повалення фальшивого погляду і негідного наговору, киненого на оцю безвинну Фріне, якої дівичо божественні удалі підхопив митець тої міри, що Праксітель. Мій попередник спер свій закид на статуї, уставлені в дельфіцькій святині. Достойний трибунале! Коли цим разом митець пробував увічнити принади своєї приятельки в творі, відміннім від інших, то маємо тут свідоцтво, що є він вповні паном свого долота, і ця риса генія не свідчить про вбогість його духу, а тільки може принести славу Афінам й Елладі у прийдешніх поколінь.

Мій попередник у своїй злобі, а може, також через уперту несвідомість промовчав про інші статуї Праксітеля, до яких моделем служила йому Фріне, і я не буду їх тут всіх наводити, бо знаєте їх, вельмишановні судді. Маєте живо перед очима прегарну богиню Деметру з Кнідос в предивних обрисах, повних поваги, матірної любові, щирого смутку і туги за втраченою дочкою.

Мій попередник зайняв таке фанатичне й одностороннє становище супроти Фріне, що намагався тут переконати нас, начеб вона була чимсь гіршим від страшної морової пошесті з часів Перікла. Він старається вмовити нас, що ця безборонна жінка перед

нами є висланкою демонів і має збурити статуї богів, збезчестити святині і поширити духа безбожності та розпусту. Високий трибунале, афінські мужі, дивіть!

І Гіперід приступив до Фріне, здіймив з неї намітку, розчепив на рамені аграфу її шати, а шата сточилася, як золота хмарка при заході сонця. В ту мить Фріне лівою рукою закрила груди, а правою лоно. На хвилинку запанувала мовчанка. І оце судді і цікава публіка забули, що знаходяться в суді. Всім видалося, що є вони в святині Кнідос: оце богиня відложила шати і має ввійти до купелі. В півсмерку, який спадав зі стелі, ясніла Фріне, як об'явлення містичної лілеї, і коли видці протерли очі, щоб переконатися, чи це привид, чи ява, Фріне стояла знов в своїх шатах. І тільки в пам'яті викликував кожний враження незвичайного чуда і старався утривалити його як юний сон кохання, як запах божественного нектару забуття. Нагість Фріне вдаряла, як нагість її статуї в святині, маєстатом чистоти й уроком дівочої непорочності, вольним від всякої низької косорності. Архонт-базилевс порозумівся з найстаршими суддями, опісля встав і промовив голосом, повним поваги і зворушення:

— Фріне! Звільнюємо тебе від вини і кари. Ретор Гіперід доказав нам іще раз, що афінці над усе люблять красу, що краса має бути вільна від напасті насікомих. Краса в своїм святім натхненні сама в собі є релігією й молитвою, як цього доказав нам найвиразніше митець Праксітель. Оборона Гіперіда перейде до потомності і буде одним з доказів перемоги краси над людською злобою. Благословенні хай будуть: містечко Теснії, і країна Беотів, і твої стопи, коли ти дівчам завітала до Афін. Твоя постать, сповнена принад, виразів і настроїв, пересувається в галереї архітворів митця Праксітеля, є скvapно копійована його учнями і подивлювана здвигами паломників і подорожніх з далеких країв. Твоя постать ідеалом своєї краси буде кристалізувати в лонах праведних матерів плоди на хвалу потомності так, як животворні промені Геліоса творять гармонійні обриси цінних мінералів у лонах землі.

Настане епоха упадку мистецтва, епоха фальші і лицемірства, коли на устах повно буде слів любові до ближнього, а в притворах святинь, перед вітварями бога милосердя, перед процесіями прочан, під час торжественних прощ і церемоній будуть повзати хороводи жебрущих калік.

То та епоха муки, терпіння і брід назве нас поганями і варварами, але ніколи не осягне нашої погоди духу і не дорівняє досконалості нашої безсмертної краси.

Твори духа Еллади виринають з кінечності, щоб в будучих віках рятувати людей від смерті. Ті твори будуть пропадати і воскресати по чужих землях і морях, будуть цікавити й одушевляти митців і учених всіх народів, і архітвір нашого Праксітеля, якому дала вираз Фріне, — буде воскресати з розбитків до нової краси.

Архонт скінчив. Любимці Праксітеля, Фріне і Гіперіда винесли їх трьох на руках серед грімких окликів тріумфу.